

velő pályán mozgott. Az utóbbi évtizedek gazdag és sokrétű fordítói hozadéka, a magyar irodalom irodalomtörténeti feldolgozása és kritikai visszhangja azoknak a múltbeli törekvéseknek a kiteljesedése, amelyek az irodalmi értékek cseréje útján a két nép közeledését, együttműködését, barátságát szorgalmazták. Ez a már haladó hagyománnyá vált irányvonal a jövőre nézve is teljes mértékben kötelezőnek tekinthető.

Vörös Ottó

A magyar kultúra befogadása és a magyar nemzetiségi kultúra nyelvi sajátosságai Szlovákiában

Amikor hungarológiáról, a hungarológia műveléséről és oktatásáról beszélünk, gyakran nehézségekbe ütközünk témánk körülhatárolása során. A tegnapi előadások is bizonyították, hogy a fogalom meghatározásában jelentős tartalmi eltérések

vannak. Mégis talán a legtöbb megfogalmazásban szerepel "a magyarságról megszereshető ismeretek összessége", illetve "azok közvetítése más népek számára". Talán akkor sem túlzok, ha azt mondom, hogy e második jellemző hívta életre az elsőt, azaz azért is akartuk egyre jobban megismerni önmagunkat, magyarságunkat, hogy fel tudjuk mutatni környezetünknek, a világnak: "Íme, ezek vagyunk! Elfogadtok-e így minket?" És hogy e feltáruló ismereteket mind a tudomány egyes képviselői, mind a közvetítő politika csoportjai különféleképpen fogalmazták meg, a környezet és a világ befogadását is meghatározták a pillanatnyi érdekek.

Az is közhelynek számít, hogy egy nép legmarkánsabb ismertető jele a nyelve. Kálmán Béla mondja egy helyütt: "Az a nép, amely beolvad nyelvi szempontból egy másikba, rendszerint megszűnik létezni, pl. az etruszk, szkita, akkád... Mikor azonban az anyanyelv kitarja a kaput a művelődés felé, egyesítő erő a társadalomban, ugyanakkor válaszfal is a más nyelvű közösségek felé. Ezért a nyelvhatár gyakran erősebb körülzártság, mint a politikai határok. A nyelvi határokon csak úgy tudunk áttörni, hogy elsajátítunk többé-kevésbé egy vagy néhány idegen nyelvet, amely azonban nem pótolja az anyanyelvet." (Kálmán Béla: Anyanyelv, idegen nyelv, kétnyelvűség. MNy, LXXVI. évf. 33-39.). Elmondja továbbá, hogy "az idegen nyelv, amelyet az iskolában vagy tanfolyamon sajátítunk el, még több évi tanulás után sem válik hatékonyná." (I.h.).

Van azonban egy sajátos helyzet, amely ősidők óta kimutatható kultúrák találkozásánál, és amely a kultúrák közvetítésének legeredményesebb módja napjainkig, a két- és többnyelvűség. "Maga a kétnyelvűség - kétnyelvű környezetben - egy fenntartható és természetes állapot. A kétnyelvű lakosságra igen fontos feladat vár, mert ők lehetnek a közvetítők a két nemzet tudománya és kultúrája között. Már az

anyanyelv jellemzésekor megemlítettem, hogy amennyire az anyanyelv összeköti a társadalom egy részét, ugyanakkor erős válaszfal is a másnyelvűek felé. A legtöbb nyelvhatáron és vegyes lakosságú falvakban, városokban azonban eléggé nagy számban akadnak kétnyelvűek, akik ezt a válaszfalat nyíltabban teszik, ők a kapuk, amelyeken keresztül a két másnyelvű közösség a tudományt és a kultúrát kicserélheti. Már az ókorban is nagy becsben tartották a tolmácsokat, és azóta sem nélkülözheti őket egyik állam sem. A kétnyelvűség hasznos és kedvező adottság, mert két társadalomban teszi otthonossá az embert, két kultúra áll nyitva előtte, tágabb a látóköre, mint az egynyelvűeké." (Kálmán Béla: i. h.).

A fentebb vázolt kétnyelvűség (három-négynyelvűség), amelyről Kálmán Béla is írja, hogy "az egykori Magyarország egyes városaiban gyakori volt" (i. h.), ma már sajátosan érvényesül.

Minthogy a Kárpát-medencében nyelvhatárról a szokásos módon nem beszélhettünk (bár a nyelvszigetek gyors asszimilációjának vagyunk tanúi), mégis a magyarság nagy tömegeinek nemzetiségi sorsba kerülése azt eredményezte, hogy az igazán többnyelvű városok zöme a környező országokba került. Ott egy ideig még élt a többnyelvűség, majd az úgynevezett államnyelv túlsúlya alatt a magyar egyre inkább megszűnt presztízsnyelv lenni. (V. ö. Herman József: Gondolatok a közösségi kétnyelvűségről. Magyar Nyelv, LXXXIII. évfolyam 448-454. oldalig.)

A többnyelvűség fokozatosan megszűnt, a kétnyelvűség pedig a nemzetiségek sajátja lett. A nyelvi lehetőségek ezzel meghatározták azt is, hogy a kultúra közvetítése egyirányú lett. Csak a nemzetiség felé működik akadálytalanul. Ez természetes, mert a megtanult környezet nyelve jól közvetíti a megismert kultúrát, hiszen anyanyelvi bázisunk segítségével fogadjuk be, de arra kevésnek bizonyul, hogy saját kultú-

ránkat eredményesen közvetítsük általa más anyanyelvű egynyelvű környezetünknek. A hagyományos kétnyelvűség visszaállításának sajátos kísérlete folyik Jugoszláviában, főként Szlovéniában. Ennek megítélése egy külön fejezetet igényelne, és erre itt nincs mód. Azt azért leszögezzük sommásan, hogy kétnyelvű iskola csak kétnyelvű társadalomban lehet eredményes.

Nézzük meg, mi a helyzet e szempontból az északi nyelvhatáron! Az utóbbi évtizedekben a nagyjából egy tömbben élő dél-szlovákiai magyarság kivételével az északabbi városok szórvány nemzetiségei eltűntek. Vagy a kitelepítésekkel, vagy természetes asszimiláció útján. Az egy tömbben élő magyarságnak vannak iskolái, és a törvények lehetővé teszik, hogy gyermekeiket ide írassák, és érettségig anyanyelvükön tanuljanak. A szlovák nyelvet elsőtől kezdve tanulják, helyenként a magyarnál nagyobb óraszámban. A kérdésről pontos adatokat olvashatunk A hűség nyelve (összeállította: Zalabai Zsigmond. Madách, Bratislava, 1987.) c. kötetben, és más forrásokból is. Az a tapasztalatom, hogy a szlovák nyelvet a szlovákiai magyarok szükségletüknek megfelelő szinten jól elsajátítják. A Nyitrán, Kassán vagy Losoncon élők szinte anyanyelvi szinten, a Komáromban, Nagymegyeren vagy a határmenti kis falvakban élők kevésbé, mert környezetük nem teszi szükségessé. Mégis, erősnek mondható az a művelődési hatás, ami ezen a nyelvtudáson keresztül a magyar nemzetiséghez mint közösséghez érkezik.

Hogy áll a fordítottja? Mint említettem, a történelmi városok többnyelvűsége (Pozsonyt is beleértve) gyakorlatilag megszűnt. Helyettük ugyan délebbre kialakulhatott volna a volt egynyelvű városokban legalább a kétoldalú kétnyelvűség, hiszen a telepítések következtében jelentős szlovák lakosság érkezett ide, azonban a szlovák iskolákban a magyart mint tantárgyat nem vezették be, így a kultúra közvetítése szempontjából teljesítőképessé nyelvtudást nem tudnak szerezni a

magyarokkal egy településen élők. Hozzájuk a magyar kultúra morzsái csupán a hivatalos állami csatornákon keresztül juthatnak a szórványos fordítások révén.

Különös csoportot képeznek Szlovákiában azok az állampolgárok (szándékosan kerülöm a nemzetiség minősítést), akik magyar családból, magyar települési környezetből nem magyar tannyelvű iskolában kezdik tanulmányaikat. Óvatos becslések szerint minden negyedik magyar családban született gyerekről van szó. Ezek köréből kerülnek ki Kálmán Béla szavával a "senyelvűek". "Amennyire többletérték két nyelv anyanyelvi (vagy megközelítőleg anyanyelvi) tudása, annyira sajnálható az olyan egyén, akinek a második nyelve összekeveredik anyanyelvével, ahol nincs meg a képletes válaszfal az illető agyában a két nyelv között" - mondja. (V.ö. Kálmán Béla: i.h.). Ezek az emberek, bár gyakorlatilag beszélnek két nyelven is, de mint a kommunikáció eszköze, egyik sem éri el azt a szintet sem, hogy alkotó gondolatokat fogalmazzanak meg segítségükkel, nemhogy valamiféle műveltségközvetítő szerepet vállaljanak általuk. Kizáródnak abból a lehetőségből, hogy képességüknek megfelelő teljes emberi-társadalmi létet biztosítsanak maguknak. Sőt a család sem tudja ellátni történelmileg kialakult szerepét, hiszen nem egy olyan család keletkezik, ahol az unoka nem tudja már nagyszülei nyelvét, a nagyszülő pedig az unokáét. Ezt tarthatjuk nemzeti szempontból sajnálatosnak, azonban nem ebben áll a kérdés lényege. Az egykori többnyelvűség helyén a kultúrák találkozási vonalán egy kulturális senki földje keletkezik, amelynek lakossága nemhogy a híd szerepét nem tölti be, hanem helyzeténél fogva másodrendű állampolgárrá válik.

Van-e mód a folyamatot megállítani? Hiszem, hogy van, és az idő ennek érdekében is dolgozik. Ebben a folyamatban a mi feladatunk az, hogy olyan tájékozottságot adjunk a magyarságról Közép-Európának is, ami megváltoztatja a rólunk

kialakult - kialakított képet, nyelvünket Herman József megfogalmazásával újra egyenrangú "presztizsnyelvvé" teszi. (V.ö. Herman József: i.h.). A hungarológiának hitem szerint fel kell vállalni azt a feladatot is, hogy gondozza a nyelvhatár kétnyelvűségét, segítse annak hagyományos fenntartását. Azt is el tudnám a továbbiakban képzelni, hogy Közép-Európa iskoláiban a régió kis nyelvei is választható tantárgyak legyenek, mint idegen nyelvek.

Az pedig már módszertani kérdés, hogy az úgynevezett "környezet nyelvé" az idegen nyelv tanítási módszerével lehet-e a legeredményesebben elsajátítani. Az a véleményem, hogy nem. Szlovákiában a szlovák nyelvet tapasztalatom szerint vagy úgy tanítják, mint idegen nyelvet (a legtöbb magyar tannyelvű iskolában), vagy úgy, mint anyanyelvet (a magyar iskolák számára történő pedagógusképzésben)! A tanulóknak mindkét mód nehézségeket okoz. Tapasztalatom szerint a jugoszláviai kétnyelvű oktatás is adós maradt a módszertani gyakorlat elvi megalapozásával. De ne kerülgessük, az a meggyőződésem, hogy feladatunk lehetne a magyar mint a környezet nyelve tanításának kimunkálása. Ma erre már igény lenne Jugoszlávián kívül Ausztriában, a világ magyar eredetű diaszpóráiban (a magyarul már nem beszélő, de a megtanulni akaró fiatalok körében), és talán lehetőség és igény lesz rá a közeljövőben Szlovákiában és a Kárpátalján is.

A korábban felvázolt egyirányú kétnyelvűség így fokozatosan átalakulna és segítségével a kultúrák kölcsönös cseréje valósulhatna meg.